

Avslørende avsløringer

Om ideologier i Store Norske Leksikon og på ”venstresida”

Av Sigurd Skirbekk

Høsten 2002 kom journalistene og idéhistorikerne Stian Bromark og Dag Herbjørnsrud ut på Tiden forlag med boka “*Blanke løgner, skitne sannheter*”. Cappelen forlag fant senere grunn til å gi den ut i nyutgave i regi av Cappelens utvalgte billigbøker.

Boka skulle være en avsløring av “det nye verdensbildet”. Dette nye verdensbildet skulle angivelig bestå i en idé om renhet som ble antatt å gi seg forskjellige utslag i fem kulturkretser, ordnet som biologisk renhet, som mat, musikk og masse mord forstått i etnisk sammenheng, som forestillinger om Annerledeslandet, som seksuell renhet og som sivilisatorisk tenkning omkring europeisk kultur.

I mangt og mye kunne opplegget minne om andre samtidige angrep på nasjonale og sivilisatoriske kulturer, i en verden preget av ensrettende globalisering. Heller ikke et program for å ”avsløre” alle som vil forsvare en variasjon av kulturelle systemer framstår som noe nytt i samtidig debatlitteratur. Tidligere forsøk på å ville redusere europeisk kultur til långods fra Orienten, har vært grundig tilbakevist blant annet i bøker av May R. Lefkowitz

Når denne boka - den inngår ellers i en triologi over same tema - fortjener en omtale, er det fordi kritikere har løftet den fram som “norsk saksprosa på sitt beste” og som “en forbilledlig debattbok som avkler norske historikeres og lærebokforfatteres forenklete verdensbilde”. En kritikk av boka blir dermed også en kritikk av en sentral tenkemåte i samtidig norsk kulturliv.

En kritikk av denne tenkemåten kan fortelle noe om begrensninger ved dette kulturlivet, både den del av kulturlivet som gir seg ut for å være objektivt og nøytralt - illustrert ved artikkelstoff i Store Norsk Leksikon –

og en annen del som gir se ut for å representere en intellektuelt overlegen kritikertradisjon i forhold til kapitalistisk makt – illustrert ved tolkningsmønstre på “venstresida”.

Uholdbar kritikk av Store Norske

Den 14. oktober 2002 kunne Dagbladet slå opp en helsides sensasjonsavsløring av en angivelig “skandale” i 1997-utgaven av Store Norske Leksikon, som da hadde ligget på markedet i flere år. Påstanden var at leksikonet hadde unnlatt å omtale Jødeutryddelsen under annen verdenskrig!

Hvis dette hadde vært riktig, ville det vært en høyst kritikkverdig sak. Journalister i presse og kringkastings var da heller ikke sene om å kaste seg over saken, og kom dermed til å gi de to forfatterne mye ekstra publisitet og oppmerksomhet.

Men, var anklagen sann? Enhver journalist med et minimum av kritisk samtidskunnskap burde ha fattet mistanke om at dette var for urimelig til å være sant. Det neste skritt ville da ha vært å gå bort til bokhylla, slå opp under bokstaven J og så se etter om det virkelig forholdt seg så at jødeforfølgelse ikke var omtalt i leksikonet. Hvis de hadde gjort det, ville de oppdaget at *Jødeforfølgelser* var viet en over to side lang artikkel i bind 8 av leksikonet.

Hva ble så igjen av avsløringene? At Jødeforfølgelse er blitt omtalt under bokstaven J og ikke under bokstaven R, der rasisme var omtalt, kan knapt kalles noen avsløring. Ettersom undertegnede hadde fått i oppdrag fra forlaget om å skrive denne versjonen av artikkelen om “rasisme” i leksikonet, kan jeg si en del om sammenhengene.

Jeg var av forlaget blitt uttrykkelig bedt om ikke å behandle jødeforfølgelse under min generelle artikkel om “rasisme”, ettersom en annen forfatter tok seg av det temaet. Derfor ble de raseinspirert jødeforfølgelsene bare streifet under denne teksten: *“På 1900-tallet fikk raseteoriene en ekstrem utformning under den tyske nasjonalsosialismen og ble tilpasset politiske programmer for tysk overhøyhet i Øst-Europa. Slaviske folk og i enda sterkere grad jøder og sigøynere, ble sett som rasemessig mindreverdige. I*

denne forbindelse fungerte rasismen som en legitimering både for imperialistisk ekspansjonspolitik og for interne folkemord på det som ble kalt ikke-ariske raser.”

Her var altså ingen fornektelse av jødeforfølgelse verken av leksikonets redaksjon eller av forfatteren av “rasisme”. Et lite glipp forekom likevel i teksten. Etter ordene “jøder” og “folkemord” skulle det ha stått to svarte trekanter, som viste at disse stikkordenen var mer utførlig omtalt annen steds i leksikonet. Her var ikke praksis helt klar, av og til var det forfatteren og av og til var det leksikonets redaktør som føyde til slike henvisningsmerker. I dette tilfelle hadde begge parter regnet med at den andre part gjorde det som skulle gjøres. Men dette var en glipp, ikke noen skandale. Det samme kan sies om bruken av ordet “legitimering” i det nevnte sitatet. Noen mente at det her kunne vært brukt et sterkere verb.

Da dette ble oppklart ganske snart etter det første sensasjonspregete medieoppslagene, skulle vi kanskje ha ventet at de to forfatteren hadde rykket ut og bedt om unnskyldning. Men nei. Nå kjørte de ut i mediene med en annen beskyldning, som de også hadde nevnt i sin bok: Forfatteren av “rasisme”-artikkelen fremmet angivelig rasistisk holdninger ved å ha “bygd på” en rasist i teksten, navnlig kanadieren J. Philippe Rushton.

Også dette var en falsk beskyldning som kunne tilbakevises. Leksikonets forfattere var bedt om å gi en utdypende litteraturliste etter alle større artikler i leksikonet. Etter rasismeartikkelen, som var på to sider, ble det nevnt sju bøker for de som ville gå mer inn i de omtalte temaene. Her falt det naturlig også å nevne en som ville forsvare rasismetolkninger, liksom det under artikler om sosialisme og liberalisme hadde vært naturlig å referere til minst en sosialist og liberalist, uten at dette hadde sagt noe om artikelforfatterens ideologiske orientering.

Blant et halvt hundre bøker som i denne forbindelse kunne vært aktuelle, falt valget på J. Philippe Rushton: *Race, Evolusjon and Behavior* fra 1997. Jeg var blitt anbefalt dette valget, jeg hadde sett Rushtons navn i en del debatter, Rushton hadde en brukbar hjemmeside, han var universitetsprofessor i Canada med to doktorgrader, medlem av en rekke eksklusive selskaper, hadde publisert mange bøker, deriblant flere som var tilgjengelige på norske universitetsbiblioteker, i tillegg til nær 200

vitenskapelige artikler, noe som hadde føre til at *Institute for Scientific Information* i 1992 rangerte han som den 22. mest publiserte psykolog mellom årene 1986 og 1990 og dertil som nummer 11 på siteringsindeksen. Noen ytterligere kontroll av innholdet i hans bok foretok jeg ikke; timebetalingen for leksikonartikler var ikke så høy. Jeg må bare innrømme at jeg fremdeles ikke har lest Rushton.

Likevel fortsatte de to forfatterne av *Blanke løgner* å hevde at jeg måtte ha bygd min artikkel på psykologen Rushton, fordi det angivelig ikke fantes andre som har hevdet at kaukasiske, mongoloide og negroide folkestammer har utviklet seg relativt uavhengig av hverandre gjennom førti til hundretusen år. "Dette er nemlig psykologens mer og mindre private teori", hevder Herbjørnsrud, samtidig som han påsto at slike teorier er avvist av "verdens ledende genetikere, arkeologer og antropologer". Igjen feil. Det er feil at disse tidsangivelsene representerer noen privat teori til Rushton, og det er feil at jeg hadde brukt Rushton som kilde. Referansene mine var standardverker om humangenetikk og språkhistorie. Tidsangivelsen basert på humangenetikk var hentet fra Luigi Luca Cavalli-Sforza og Francesco Cavalli-Sforza, *The Great Human Diasporas. Readings*, Massachusetts 1995, s. 123, og den språkhistoriske tidsangivelse kan vi finne hos Merritt Ruhlen: *The Origin of Language. Tracing the Evolution of Mother Tongue*, NY 1994, s.150.

Ut fra vår historie er det ikke vanskelig å forstå at dette er temaer som bør behandles med varsomhet. Den nazistiske misbruken av rasebegrepet er da også blitt grundig kritisert både på et politisk-moralsk grunnlag og på et vitenskapelig grunnlag. Men det betyr ikke at det ikke finnes mange samtidige forskere som likevel finner begrepet vitenskapelig nyttig, og det bør nevnes i en leksikonartikkel om temaet. Det kunne her ha vært vist til tunge forskningsmiljøer ved anerkjente universiteter, eksempelvis Medical School ved Stanford University. (Jfr. Neil Risch: "Categorization of humans in biomedical reseach; genes, race and disease"; *Genome Biology*, 1.July 2002.) Og det kunne vært vist til mer populærvitenskapelige artikler om temaet, eksempelvis i *Scientific American* Dec. 2003, i *Illustrerat Vätenskap* Juli 2004 eller i nettavisen til *Forskning.no* 5.1. 2006 der redaktøren Erik Tunstad viser til nyere genetisk forskning på dyr som motsier Stephen Jay Gould og Jared Diamonds påstander om at det ikke kan ha utviklet seg betydelige genetiske forkjeller på 150 000 år.

De to forfatterne må ha skjønt at de saklig sett sto på tynn is med sine angivelige avsløringer av rasismeartikkelen i Store Norske Leksikon. Det kan være forklaringen på at de, både i sin bok og i senere avisutfall,

supplerte anklagene mot leksikonartikkelen med anklager av forfatteren av artikkelen. Det var særlig to begivenheter som de her mente måtte virke kompromitterende. Det ene var en avisoverskrift i *Klassekampen* fra 1986 om at jeg skulle ha "ropt på rasehygiene". Det andre var at jeg hadde opptrådt som forsvarets vitnet i Oslo byrett i saken mot Jack Erik Kjuus. Men igjen sto vi overfor avsløringer som ville ha falt til jorden dersom forfatterne hadde undersøkt foreliggende kilder.

Når det gjelder den første av disse to anklagene, så er den besvart av i *Nytt Norsk Tidsskrift* nr. 1 1996 . Her kan vi lese: "Bakgrunnen for denne debatten var en uttalelse fra min side i 1986 om at ikke bare velorganiserte amatører, men også fagfolk burde delta i den diskusjonen om fremmedkulturell innvandring, som den gang så vidt var kommet i gang. Jeg var uforsiktig nok til å hevde at også genetikere burde ha demokratisk rett og plikt til å si det de eventuelt visste om følger av en endret befolknings-sammensetning. Dette førte til voldsomme overskrifter i *Klassekampen*: "Arvebiologer må uttale seg om den nye utlendingsloven. Sosiolog roper på rasehygiene". Deretter fulgte avisinnlegg i *Klassekampen*, i *Vårt Land* og i *Universitas* før debatten, på godt norsk vis, endte i en rettsinnstans: Pressens Faglige Utvalg avleverte den 14. mars 1988 en samlet uttalelse der det het "*Hovedtittelen "Sosiolog roper på rasehygiene" fremtrer som avisens egen tolkning av klagerens utsagn. Det synes også klart at klageren hele tiden har ønsket å unngå formuleringer som kan tolkes i en slik retning. Tittelen går derfor lenger enn det er dekning for i stoffet. Utvalget mener Klassekampen på dette punkt har brutt reglene for god presseskikk".*"

Den andre angivelig kompromitterende begivenhet gjaldt en uttalelse i egenskap av innkalt sakkyndig vitne i saken mot Jack Erik Kjuus. Jeg uttalte meg her, etter rådføring med jurister, om de demokratiske spilleregler i samfunn basert på maktfordeling mellom lovgivende og dømmende myndighet. Jeg sa i retten at jeg var uenig i partiprogrammet til Kjuus, men hevdet at siden det her dreide seg om et partiprogram for en lovgivende forsamling, var det opp til folket i valg og ikke til domstolene å ta avstand fra det. Domstolene bør, av prinsipielle grunner, ikke forby partiprogrammer til den lovgivende forsamling, selv om disse inneholder programposter som kan være i strid med gjeldende lov. Dette ble senere presisert i et innlegg i *Aftenposten* 04.02.97.

Mer er det ikke nødvendig å trekke fram for å vise at ståheiet rundt rasismeartikkelen i *Stor Norske Leksikon* var en storm i vannglass. Leksikonets redaksjon kunne tatt kritikken med faglig ro.

Et etterspill

Redaktør i Store Norske Leksikon Petter Henriksen var i de første dagene etter Herbjørnsrud/Bomarks (H/Bs) angrep på leksikonet helt klar på at de to forfatterne hadde framført et usaklig kritikk av en leksikonartikkel, som ingen hadde kritisert i de fem årene den hadde ligget ute. Han ønsket øyensynlig å legge debatten død ved å sende en mail til forfatteren, som ble indirekte frarådet å svare mer på insinuasjonene fra H/B. Brevet lød:

”Sigurd Skirbekk

Takk for praten i går, og for mailen. Det har vært en krevende uke for noen hver! Du får selvsagt vurdere selv om du vil komme med et tilsvarende svar i Dagbladet, men det vi i forlaget har bestemt oss for - ikke minst i lys av den brede tilbakevisningen i Dagbladet på tirsdag og Fures godartede uttalelse i går - er ikke å gå videre med nye innlegg i saken. Nye innlegg vil alltid innebære en fare for å åpne en sak på ny. Jeg kan ellers nevne at vi har sendt et tilsvarende svar til Dagsavisens kommentar i går ved Øyvind Holen, som kommer på Dagsavisens kultursider på i morgen lørdag.

Vennlig hilsen

Petter Henriksen”

Denne mailen gjorde at H/B ble oversett når de i pressen gjentok sine påstander om at rasismeartikkelene bygde på Rushton og at Rushton var en amatør uten faglig støtte. Dette førte i sin tur til at de to ble enda grovere i sine anklager. Og det fikk Henriksen til å rykke ut i Dagsavisen og si at Skirbekk ikke lenger ville bli brukt som medarbeider i leksikonet.

Nå kom Norsk Faglitterær Forfatterforening inn i bildet. NFFs advokat Hans M. Graasvold sendte et skarpt brev rettet til Kunnskapsforlaget og Petter Henriksen der han blant annet skrev: *” I Deres innlegg i Dagsavisen 25.10. synes De opphengt i Herbjørnsrud og Bromarks utlegninger av Rushton som en amatørteoretiker uten faglig støtte. Det bør da sies at Rushton har vært professor i Western Ontario med to doktorgrader. Han har skrevet seks fagbøker og neste to hundre artikler og var på midten av 1990-tallet, da leksikonartikkelen ble skrevet, en av de mest sentrale navn i den amerikanske debatten om rasisme. Rushton er representert med nitten bøker i tolv boksamlinger ved norske universiteter og høyskoler. Rushton har sine tilhengere også ved norske høyskoler, eksempelvis Ferdinand Næshagen ved Politihøgskolen, som har spesialisert seg på evolusjonspsykologi.*

Når Skirbekk ikke ville gå inn på Herbjørnsruds og Bromarks provokatoriske spørsmål om han kunne nevne noen norske statsansatte forskere som "gikk god for" Rushton, var det fordi han anså at spørsmålet hadde absurde implikasjoner. Som Skirbekk påpekte i sitt svar til Dagsavisen 2.11. vil det være et absurd krav at alle forfattere i en litteraturliste i et leksikon skal ha talsmenn ved norske universiteter (eksemplifisert med Lenin og sosialismen)"

Advokat Graasvold avsluttet korrespondansen med Store Norskes redaktør ved å skrive: "En rent formell beklagelse fra Deres side om at Skirbekk ikke ble orientert på forhånd om innlegget i Dagsavisen, er verken forlag eller forfatter tjent med. En videre forfølgelse er samtidig lite hensiktsmessig. NFF betrakter med dette derfor Skirbekks og NFFs synspunkter som formidlet og saken for øvrig avsluttet".

Grunn til kritikk av Store Norske

Ved dette etterspillet pådro redaksjonen i Store Norske seg for en mistanke. Saklig sett hadde det ikke vært noen grunn til å gi etter for H/Bs ønske om å få fjernet en leksikonmedarbeider som ikke delte deres syn. Når likevel forlaget ga etter, kunne det tyde på at forlaget ble ledet av andre hensyn enn de strengt saklige. Mistanken kunne gå i retning av at ledelsen ønsket folk og framstillinger som formidlet bestemte ideologiske syn på omdiskutert stoff.

H/B hadde anklaget Store Norske for å fremme en vestlig/nasjonal renhetstenkning som de to var imot. En ettergivenhet for en slik kritikk på et ideologisk grunnlag kunne indikere at Store Norske ønsket å være konform med visse "kulturradikale kretser" som målbærer sterkt kritiske syn på norsk nasjonalitet og på vestlig sivilisasjon. "Kulturradikal" brukes da som betegnelse for oppfatninger om at *radikalisme* ikke bare består i å gå til *røttene* og undersøke deres fornuft og funksjonalitet, men i å kappe røtter i frigjøringsens navn. Når kulturradikaler kan framstå som både anti-kristne, anti-vestlige og anti-nasjonale, er det fordi mønsterdannende talsmenn for denne tradisjonen har gått ut fra at historien eller menneskets natur vi sørge for at det oppstår noe nytt og bedre når bindinger til tradisjonell verdier blir kuttet. Denne type holdninger har i dag et langt videre nedslagsfelt enn i bøkene til H/B.

Mistanker om en ideologi med anti-vestlige, anti-kristne og anti-nasjonale slagside, kan langt på vei bekreftes eller avkreftes ved å studere omtalen av visse stikkord. Det finnes nemlig en innarbeidet ”kulturradikal tradisjon” for å omtale fenomener som rasisme, folkemord, korstog, heksebrenning, slaveri, innvandring og nasjonalisme på en slik måte at det må etterlate en urimelig negativ holdning til nasjonal og vestlig kultur.

Når det gjelder leksikonenes omtaler av *rasisme*, er det så mye som her kunne ha vært nevnt, at det skal trekkes alt for sterke slutninger fordi en del perspektiver blir utelatt. Det kan likevel være grunn til å legge merke til at rasismeartikler i noen leksika, (f.eks. *Encyclopedia Britannica*) går ut fra en klassisk naturvitenskapelig definisjon av rase, og så omtale rasisme i forhold til en klar definisjon, mens andre artikler om rasisme blander sosial og etnisk begrunnet diskriminering og lar moraliseringen ta overhånd over analysen. Det siste kan legge opp til sterke ideologiske føringer, spesielt dersom rasisme i tillegg framstilles først og fremst som et vestlig fenomen. Det kan vel hevdes at en vitenskapsbegrunnet rasismen har tatt mange ekstreme former i vår verdensdel, men det kan også hevdes at vestlig vitenskap har bidratt vesentlig til å rydde opp i fordommene. En manglende balanse her, er av de ting som kan disponere for en ideologisk skjevhet, enten den er tilsiktet eller ei.

Under omtaler av et beslektet begrep som *folkemord* kan det være avgjørende for hva slags holdning leksikonet etterlater hos sine lesere, om dette temaet framstilles som et nytt og vestlig fenomen, eller om fenomenet settes inn i en større sammenheng, historisk, politisk, kulturelt. I Store Norske blir ”Folkemord” bare omtalt med en fem centimeters juridisk formal artikkel. Dermed unngås alle referanser til de historiske studier av temaet. Den omfattende debatten om hvorvidt Holocaust var unik eller ikke, blir ikke nevnt. Heller ikke foreliggende sammenlikninger mellom folkemord i totalitære, autoritære og demokratiske stater blir nevnt. Folkemordforskeren J.Rummel fant at denne inndelingen ga langt mer tydelige korrelasjoner enn inndelinger i høyre-radikale og venstre-radikale regimer. Rummel refererer for øvrig til mange forskere på feltet som har funnet at de sivile myrderiene i ”venstre-radikale” regimer, ledet av Lenin, Stalin, Mao, var langt høyere enn de politisk initierte myrderiene i det ”høyre-radikale” regimet til Hitler. *Gulag* er i Store Norges 1990-

tallsutgave bare omtalt med en artikkel på to centimeter. I en senere utgave er artikkelen blitt litt lengre, men den står ikke i noe forhold til to-siders artikkelen om jødeforfølgelsene. Verken under folkemord eller Gulag gis noen tallmessige referanser til omfanget av Stalins myrderier, til tross for at det finnes mye forskning på dette feltet. Serøse forskere synes enige om at det her dreier seg om åttesifrete tall. I leksikonets nyeste utgave heter det bare: ”Det finnes ikke sikre talloppgaver over antall omkomne, men tallet antas å være svært høyt”.

På vestlig kulturradikalt hold, så vel som på muslimsk hold, har det vært vanlig å framtille *korstogene* som et eksempel på vestlig trosfanatisme og imperialism. At korstogene var preget av dette, er det da heller ingen grunn til å benekte. Men, fenomenet hadde også en annen bakgrunn som ville ha gitt samtidige leserne et mer forsonende bilde av europeisk Middelalder, dersom den var blitt nevnt. Korstogene inngikk i en militær sammenheng, rettet mot kjerneområdet til en truende fiende, og som et forsvar mot aggressive angripere.

Kristne i Middelalderen oppfattet ikke muslimene bare som en religiøs utfordring, men i høyeste grad også som en militær trussel. På 600-tallet hadde muslimske hærstyrker invadert et kristent dominert Syria, Palestina og Egypt. Senere fulgte angrepene på statene i det kristne Nordafrika, i 711 gikk muslimene over Gibraltarstredet og erobret den høykatolske iberiske halvøy. I 721 ble Frankrike truet og det var med nød og neppe at videre erobring av Europa ble stanset. Muslimenes regime her var ikke bare preget av en toleransekulturen i Cordoba. Særlig under almoravidene og almohadene var regimet preget av religionsforbud og forfølgelse, med barbariske straffemetoder av motstandere. Gjenerobringen av Spania og gjenerobringen av Palestina ble av mange kristne på ellevehundretallet oppfattet som to sider av samme sak. Når leksikonet reduseres denne bakgrunnshistorien til en bemerkning om at det hadde pågått stridigheter med muslimene siden 800-tallet, blir framstillingen ikke bare ubalansert. Den etterlater et inntrykk av at korstogene bare var begrunnet i religiøs tro, og at verden kunne blitt fredeligere uten slik tro.

En slik oppfatning burde møtes med spørsmålet: Hvordan ville Europas historie ha blitt dersom muslimene den gang ikke var blitt stoppet militært? Og, hadde det vært mulig å tenke seg en tilstrekkelig mobilisering mot

muslimenes frammarsj uten gjennom en kirkelig organisering med en sterk appell til kristen tro og tradisjon? De som vil grunne på dette, kunne lese Thomas S. Woods, *How the Catholic Church Built Western Civilization*. Regnery Publishing 2005, kanskje kombinert med et omfattende tekst fra et nettleksikon: <http://www.newadvent.org/cathen/04543c.htm>. Moderne europeiske historikere kan for øvrig anlegge et annet perspektiv på "korstogene" enn å se dem som åtte religiøst begrunnede raider rettet mot Midtøsten i perioden 1095 til 1270. Hele tidsrommet mellom 1095 og 1683 var preget av perioder med strid mellom muslimske og kristne tropper. Organiseringen av troppene gled riktignok gradvis over til en mer politisk ledelse, etter hvert som nasjonale og regionale ledere i Europa ble militært sterkere. Sett i et større perspektiv kan likevel virke kunstig å gjøre stridene før 1270 til en egen kategori av kriger.

Store Norske går ikke inn på noen balansert framstilling av motivene for de mange krigene som gjennom flere århundrer tok sikte på å forsvare å styrke et kristen Europa. Det kan her virke som om leksikonets forfattere ønsker å bruke stikkordet "korstog" til å formidle et ensidig og negativt bilde av kirkens rolle i europeisk historie. Dette inntrykket blir bare forsterket ved lesing av leksikonets framstilling av andre brennbare tema, ikke minst av framstillingen av heksebrenning under stikkordet *hekser*.

Etter en omtale av religiøse begrunnelser for heksetroen kan vi her lese: "Det finnes ingen pålitelige oppgaver over hvor mange kvinner som ble henrettet under de europeiske hekseprosessene. Anslagene varierer fra i underkant av hundre tusen til flere millioner." Dette er grovt misvisende. Det finnes mye forskning på dette feltet, og selv om ikke alle tallangivelser er helt eksakte, er usikkerhetsmarginene mye mindre enn det som her antydes. Dessuten befinner de seg på et helt annet nivå enn det leksikonet gir inntrykk av.

Den gang da 1997-artikkelen ble skrevet, forelå Hans Eyvind Næss' anerkjente bok *Med bål og brann : trolldomsprosessene i Norge* Universitetsforlaget, 1984. Her ble det sagt at forskere kunne dokumentere 20 000 tilfeller av heksebrenning i Europa over flere hundre år, samtidig som det ble sagt at det reelle tall kunne være dobbelt så stort, men neppe mye mer. Senere har den amerikanske historieprofessoren Brian P. Lervack rykket ut mot millionmytene, bl.a. i *Uniforum* 4/2006: "I virkeligheten var

det verken millioner eller hundretusen, men omlag 45000 som ble henrettet i de europeiske hekseprosessene fra 1420 til 1770-tallet” . Vi vet at det forekom ca 90 000 prosesser, det vil si at halvparten slapp fri. 80 pst av ofrene var kvinner. I Norge ble 249 av 795 trolldomsanklagede dømt til døden, alle før 1695. Lervack understreker noe som også norske studier kan støtte, nemlig at de fleste kjente sakene hadde et utgangspunkt i nabokrangel heller enn i religion. Han framholder også at sekulære domstoler var mer tilbøyelige til å dømme folk til døden enn den kirkelige inkvisisjon.

Det bildet som Store Norske her forsøker å formidle om kristen middelalder, er forskningsmessig misvisende og gir dessuten en bestemt ideologisk føring. Noen liknende kan sies om omtalen av andre ladete temaer. *Slaveriet* er et slikt tema som, framstilt på en bestemt måte, kan skape ikke bare sterke moralske reaksjoner, men moralske reaksjoner som ensidig rettet seg mot Europa og Vesten.

I leksikonets artikkel om slaveriet blir det, korrekt nok, nevnt at dette var utbredt i antikken og tidlig middelalder. Så sies det at slaveriet ”døde ut på 1200-tallet”. Denne tilsynelatende uskyldige formulering kan kritiseres ut fra to perspektiver: For det første så forsvant ikke slaveriet i største delen av verden på den tid, det var først og fremst i det kristne Europa at det ble desimert. Og det skyldtes ikke at det bare ”døde ut”, fordi behovet for arbeidskraft minsket når folk på den tid fikk bekkerverner og trillebårer, slik det har vært populært å framstille historien i et marxistisk perspektiv. Perioden var preget av strid og spenning mellom kristne og kommersielle hensyn, og fordi striden var hard ble slavemotstanderens seieren bare delvis. I første omgang ble det fastslått at kristne ikke skule ta andre kristne til slaver.

Den europeiske deltakelse i den transatlantiske slavehandelen i nyere tid, er et mørkt kapittel. Men, også her bør bildet suppleres. Det var afrikanske handelsfolk som ville selge slaver til europeerne. Og europeerne var ikke alene om å kjøpe. Historikeren Finn Fuglestad har i et par artikler fra 1983 i *Historisk Tidsskrift*, bd. 62, vist til franske eksperter som har regnet ut at mens europeerne fraktet rundt ti millioner slaver over Atlanteren i løpet av en trehundreårs periode, dro arabiske slavehandlere av sted med rundt fjorten millioner afrikanske slaver i de rundt sju århundrene som de drev

slavehandel. (Jfr. Raymond Mauny: *Les siècles obscurs de l'Afrique noire: histoire et archéologie*, Paris 1970.) Det kunne her vært tilføyd: De fleste sivilisasjoner har akseptert slavehandel. Vesten var alene om omsider å initiere en bindende juridisk og institusjonell avskaffelse av uvesenet.

Fra tidligere tiders holdninger til slaveri går tankerne raskt til samtidige holdninger til innvandrere, med forestillinger om europeeres behandling av ”fargete folkeslag” som et assosiativt bindeledd. Også *innvandring* bli omtalt i Store Norske. Men påfallende kort og lite problematiserende. Det sies ingenting om befolkningsveksten i land med regimer som ikke klarer å takle utfordringene innenlands. Det sies ingenting om de demografiske framskrivninger av innvandringen til Vesten, og om mulige økologiske, politiske og kulturelle følger over tid av denne folkevandringen. Heller ikke diskuteres problemene med integrering av store folkegrupper som atskiller seg fra innfødte i kulturgrunnlag og i utviklingsmønster. I og med at alt dette ikke omtales, blir implisitt et par andre innarbeidete fortolkninger av problemene stående igjen mer og mindre enerådende: fremmedfrykt og rasisme. Også dette har ideologiske implikasjoner.

En av problemene som ikke diskuteres i forbindelse med innvandringen gjelder grensene for å tøye nasjonale kulturmønstre innenfor funksjonsdyktige rammer. Dersom vi 1) vil la alle folkegrupper få dyrke sin egen kultur også i vår del av verden og vi 2) vil kreve at alle skal behandles likt uansett kulturbakgrunn, må vi forutsette at kultur bare er et epifenomen med liten strukturell betydning for samfunnet. Dette burde vært problematisert.

Problemet kunne vært drøftet under omtalen av stikkordene nasjon og *nasjonalisme*. Her hadde det vært rimelig å legge opp til en diskusjon av systemer og funksjoner. I stedet blir nasjonalisme bare omtalt som en ideologi, ”som er basert på prinsippet om nasjonen, særlig den etnisk homogene nasjonens, egenverdi. Nasjonalismens understrekning av det nasjonale innebærer først og fremst at nasjonalstaten oppfattes som den eneste naturlige eller normale politiske enhet”. Ved en slik definisjon reduseres nasjonalitet til en idé, som kan fortoner seg både litt skrullete og som nokså lett å overskride. For øvrig: Hvilke sentrale nasjonalister i moderne tid har hevdet at nasjonalstaten er ”den eneste naturlige eller normale politiske enhet”? Blant representative nasjonalismeteorikere, fra

Herder over Mills og til samtidige samfunnsvitenskapelige forskere, er det nasjonalstatens fordelaktige funksjoner som har vært framholdt, for en indre integrasjon, som et grunnlag for representative demokratier, og som en solidarisk enhet for omfattende velferdspolitik, ikke oppfatninger om at nasjonalstaten skulle være naturgitt. Men i stedet for å drøfte nasjonalstatens betydning for representative demokratier, trekkes leksikonet fram den italienske fascismen og den tyske nazismen som eksempler på en militant nasjonalisme.

Leksikonet gir også en logisk dårlig definisjon av *Nasjonalitetsprinsippet*, når dette omtales som et prinsipp om at “statsdannelse skal retter seg mest mulig etter de enkelte nasjoners utbredelse, og ikke etter politiske eller dynastiske hensyn”. En mer vanlig tilnærming går ut på å se nasjonalistprinsippet som et prinsipp for at kulturelle og politiske grenser bør være mest mulig sammenfallende.

Disse referansene får klare seg. Både enkeltvis og samlet gir de en klar indikator på at Store Norske Leksikon, i alle fall i versjonen fra 1990-tallet, framstår som et oppslagsverk som er preget av en bestemt ideologi vel så mye som av balansert forskning. Og ideologien, den har mange likhetstrekk med det som H/B ville fremme, en mellomting mellom distansering og avstandstaken fra viktige former for vestlig og nasjonal kulturbinding

“Venstresida – kapitalens nyttige idioter?”

De to forfatterne av *Blanke løgner* fikk mye goodwill ved å framstå som representanter for en kritiske venstreside i kulturlivet og som modige avslørere av grumsete stoff i et anerkjent leksikon. I foregående avsnitt er det påvist at denne avsløringen bygde på fiksjoner, og at den kritikken som Store Norske med rette kunne utsettes for, den burde ha kommet fra et diametralt motsatt perspektiv av det som H/B representerte. Vi vil til slutt spørre om de to virker mer troverdige som talsmenn for den kritiske venstresida enn som leksikonanalytikere. Dette spørsmålet blir nærliggende, ikke minst på bakgrunn av at den nevnte triologien var en del av springbrettet til Dag Herbjørnsrud for å få redaktørstillingen i *Ny Tid*, ”ukeavis for venstresida”.

Historisk har ”venstre”, i politisk forstand, betydd et samfunnsengasjement for egalitet og folkelig flertall kombinert med kritikk av maktforhold, spesielt av den type makt som gir seg ut for å representere samfunnets allmenne interesser, men som ved nærmere ettersyn viser seg å representere mer partikulære interesser.

Det kan diskuteres hvem som i dagens samfunn representerer de mest allmenne interessene, men at en del kapitalinteresser ikke gjør det, er nokså opplagt. Her er det ikke bare snakk om enkelte grupper som beriker seg på andres arbeide, men om økonomiske og normative strukturer som angivelig skal tjene et framskritt til alles fordel, men som ved nærmere ettersyn viser seg å være tilpasset spesielle sektorer av samfunnet.

Mye samfunnsforskning har framholdt at modernitet betyr differensiering, som blant annet betyr at forskjellige institusjoner i samfunnet må reguleres av forskjellige typer normer. Markedsnormer for salg, kjøp og kast, kan være tjenlige for visse typer av produksjon og omsetning, men er ikke funksjonelle for familiedannelse eller for opprettholdelse av samfunnslojalitet, ei heller i forhold til religion og sivilisatorisk kultur og ikke for vårt forhold til langsiktig naturforvaltning.

Vesten har i løpet av et par generasjoner opplevd en så sterk svekkelse av familieinstitusjonen at disse samfunnene ikke klarer å reprodusere seg, verken biologisk eller kulturelt. FNs befolkningsstatistikk forteller at mens europeerne utgjorde 27 pst av verdens befolkning i år 1990, utgjorde de bare 12 pst i år 2000 og ifølge de seneste fødselsoversikter fødes nå bare 5 pst av verdens barn i Europa. På toppen av det hele har vi lagt opp til et sosialiseringsmønster som bare vil motivere et mindretall av disse til å oppfatte seg som videreførere av en europeisk kulturtradisjon. Det kan argumenteres utførlig for at disse endringene har sammenheng med nyere markedsorienterte normer for selvutfoldelse, som kan passe inn i et kommersielt normsett, men som knapt er funksjonelle på det familiære felt og heller ikke når det gjelder dypere kulturformidling. Lojalitet med samfunn i stort, både på nasjon og sivilisasjonsplan, forutsetter andre normer enn de som utgår fra en oppfatning av kultur som en valgbar vare. Mest dysfunksjonelt framstår likevel vårt forhold til naturen. Oppfatninger om naturressurser som et uuttømmelig varelager for den nålevende generasjon vil stå i strid med langsiktige hensyn til artens overleving, selv

om vi også her står overfor holdninger som kan legitimeres ut fra rettighetstenkning og forbrukernormer.

En ”venstreside” som ville tale fornuftens sak på vegne av kommende generasjoner mot en global kapitalisme, ville her hatt mye å ta tak i. Motkreftene ville vært sterke, men det kunne også det folkelige mobiliseringsgrunnlaget ha vært. Hvis det er noe folk historisk har vist seg villige til å sette livet inn for, så har det vært mot angrep på deres familier, fedreland, religion og natur.

Funksjonelt differensierte samfunn forutsetter institusjonelle grenser mellom kulturelle og sosiale systemer. Dette blir det motsatte av forestillinger om samfunn og kulturer som et stort flytende marked uten fornuftige grenser, slik blant andre H/B legger opp til med sine analyser.

De to står ikke alene på ”venstresida”. Ei heller er venstreorienterte intellektuelle alene om å ville framstille tradisjonelle kulturgrenser som vilkårlige og ufornuftige. Store deler av et liberalt kulturliv drar i samme retning.

Samspeillet mellom økonomiske og kulturelle liberalere har mange skjulte sider, ved siden av at det er tildekkende når den ene part kalles konservativ og høyreorientert og de andre radikal og venstreorientert. Ett trekk er at ”venstresida” søker politisk oppslutning ved fokusere på folks opplevelse av å være økonomisk forurettet, en utilfredshet som forbrukersamfunnet er avhengig av at blir opprettholdt, uansett levestandard. Et annet trekk er at rettferdighetstenkningen går på bekostning av en systemkritikk av et lite differensiert samfunn. Et tredje trekk at institusjoner som får dysfunksjonelle livsvilkår i et slikt samfunnssystem, som familie, fedreland, religion, økologi, på flere hold blir definert ut som reaksjonære hensyn. Dermed bidrar ”venstresida” til at mange unge føler seg unødig usikre på de eldres tradisjoner, samtidig som de blir mer bundet til skiftende trender og moter. ”Venstresida” gir de unge en ideologi om at de er med på noe progressivt og frigjørende, når de tilpasser seg noe som på sikt neppe vil være en livsdyktig mer enn i noen tiår.

Lenin snakket i sin tid om radikalere som ”nyttige idioter”, det vil si folk som for en tid kunne tjene den sosialistiske revolusjon sak, uten å skjønne

hva de var med på. I vår tid kan det være grunn til å spørre om ikke mange talsmenn for ”venstresida ” har en liknende rolle for den kapitalistiske revolusjon.

Så får det være en trøst for andre at en dypere opposisjon mot kapitalmakten, basert på bred forskning, diskursiv fornuft og opplyst folkelighet, den ligger der som et uprøvd prosjekt. Men de som vil mobilisere på et slikt grunnlag, må nok gjøre seg uavhengig av mange tankeformene på ”venstresida”.